

परग पोतदार

आ धे पौने पुरे चांद
कितना खा के माल गया
बारा महिने जमा किये थे
जेब काट के साल गया

.... ही कविता कुणीही आवडीने सहज गुणगुणावी अशीच आहे ना??

एखाद्या सुंदरशा चित्राचे अंगडे-टोपडे चढवून छान सजवलेल्या देखण्या रूपात ही कविता आपल्या मित्राला पाठवता आली तर....?

या अशाच एका छोट्याशा कल्पनेचे बीज नुकतेच रुजले आहे. साहित्य संमेलनात प्रकाशकांचे स्टॉल लागणार की नाही आणि सलमान रश्दीच्या उद्धट टीकेला नेमाड्यांनी सणसणीत उत्तर द्यावे की नाही, या वादांमध्ये गुंतून गेलेल्या महाराष्ट्राच्या 'बिझी' साहित्यिक भूमीत नव्हे, तर तिकडे दूर भोपाळमध्ये! तिथे लहान मुलांना सकस भाषिक साहित्य देणाऱ्या एकलव्य प्रकाशनाने ही भन्नाट कल्पना लढवली आहे. त्यामागचा विचारच इतका सुंदर आहे की, कवी गुलजारांनाही त्यात सहभागी झाल्याशिवाय राहवले नाही.

आहे तरी काय ही कल्पना?

- पुस्तकांमधल्या जादूई जगापासून दूर जातात की काय वाटणारी आपली मुले स्वतः पुस्तकांपर्यंत येण्यास नाखुश असतील, तर पुस्तकांच्या पानातली जादूच थेट त्यांच्यापर्यंत घेऊन जावी, ही यामागची मुख्य कल्पना!

आता मुलांपर्यंत ही जादू घेऊन जायची म्हणजे नेमके काय नेता येईल? चर्चा करता-करता अनेक विचार, अनेक कल्पना जन्म घेऊ लागल्या. त्यातून मग विचार पुढे आला की जसे प्रत्येक कलावंतासाठी त्याच्या कलाकृतीचे मूर्त रूप हे शिल्पच असते.. तसे भाषेचे शिल्प काय असेल?... तर ते काव्य! मग या काव्यातूनच काही छानसे निवडून, उचलून मुलांपर्यंत घेऊन जाता आले तर?

हिंदी साहित्य हे तर एक समृद्ध दालन. मग त्यात बुडी मारून मुलांसाठी जे-जे उत्तम ते वेचावे असे ठरले. हळूहळू १००-१५० वर्षांचा मोठा पट उलगडत गेला. त्यातून असंख्य कविता समोर आल्या. त्याला उत्कृष्टतेची चाळणी लावली गेली आणि त्यातून नेमक्या, मोजक्या, भिडणाऱ्या, सहज कुणालाही आवडतील अशा १०० कविता निवडण्यात आल्या. सुरुवातीला कल्पना पुढे आली की या कवितांची पोस्टर्स बनवावीत. ही पोस्टर्स शाळेत, घरात भिंतीवर लागतील. जाता-येता मुलांच्या नजरेसमोर राहतील. त्यातल्या कविता मुलांना सारख्या दिसत राहतील. मग वाचाव्याशा वाटतील, वाचता-वाचता मग भेटतील. मग मुले त्या कवितांच्या प्रेमात पडतील.. आणि अखेरीस त्या कवितांचा हात धरून हळूच पुस्तकांच्या जादूई दुनियेत परत येतील.

.. पण आणखी विचार करता-करता मग सुचले की, त्यापेक्षा एका छोट्याशा भेटकार्डावरच कविता देऊयात का? सगळ्यांनाच ही आयडिया आवडली एकदम!

मग नुसतीच कविता द्यायची त्यापेक्षा त्याला समर्पक असे एखादे चित्र दिले तर? चित्रांची भाषा मुलांची नजर वेधून घेईल. टीव्हीमुळे सातत्याने चित्रेच तर नाचत असतात मुलांच्या नजरेसमोर. मुले चित्रे आधी पाहतील... मग त्या रंगरेषांच्या मीषाने शब्दांचा हात धरतील आणि त्यांच्याही नकळत अलगद कवितेत उतरतील. शब्दांच्या दुनियेत हरवून जातील.

ठरले.अशी एक निवडक सुरेख कविता आणि त्याला साजेसे चित्र... झाले एक मस्त भेटकार्ड तयार.

अशी किती कार्डे छापायची? - तर तब्बल १ लाख!

आणि किंमत? - ती मात्र रुपयापेक्षा जास्त ठेवायची नाही. कल्पना अशी की, ही कार्डे मुलांपर्यंत जावी, मुलांनी कविता वाचावी, कविता समजून घ्यावी, त्याचा आनंद घ्यावा आणि त्याहीपुढे जाऊन या मुलांनी

कार्डावरच्या कविता मुलांना सारख्या

दिसत राहतील. मग वाचाव्याशा वाटतील, मग मुले त्या कवितांच्या प्रेमात पडतील.. आणि त्या कवितांचा हात धरून हळूच पुस्तकांच्या जादूई दुनियेत परत येतील. कवितेबरोबर चित्र असले तर?... चित्रांची भाषा मुलांची नजर वेधून घेईल. मुले चित्रे आधी पाहतील... मग त्या रंगरेषांच्या मीषाने शब्दांचा हात धरतील आणि त्यांच्याही नकळत अलगद कवितेत उतरतील...

धूप मे खोलो मुट्ठी तो...

निकलती है...

देखण्या चित्रांच्या पावलांनी मुलांच्या जगात कविता घेऊन जाण्याचा 'हिंदी' प्रयोग

आपल्या मित्रांना ही भेटकार्डे पाठवावी... अशी सुरेख भेट कुठल्या मित्राला आवडणार नाही...?

कदम्ब का पेड़ ना होता यमुना तीरे

मैं भी उस पर बैठ

कहैया बनता धीरे धीरे...

अशा शब्दांतून व्यक्त होणारे पोस्टकार्ड मित्रापर्यंत जाईल तेव्हा तो हरखून न गेला तरच नवल. किंवा,

धूप निकलती है..

धूप के आगे धूप निकलती है

धूप को पकड़ो तो

हात मे कुछ नहीं आता...

पर धूप मे खोलो मुट्ठी तो...

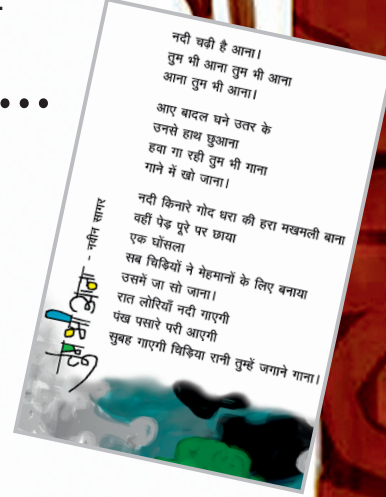
धूप निकलती है...

इतके नाजूक काहीतरी मुलेच समजू शकतील इतक्या अशा नाजूक रीतीने सांगणारे गुलजार एरव्ही

मुलांना जीवनाला भिडू द्या...

आपण मुलांना सर्वसाधारणपणे आपल्या जीवनव्यवहाराचा भाग मानतच नाही. त्यांना विवेकशीलही मानत नाही, पण ही कल्पनाच मुळात चुकीची आहे. आपण मुलांना जीवनापासून दूर ठेवून, अलिप्त ठेवून एक वेगळेच जग, कल्पनाविश्व त्यांच्यापुढे उभे करत असतो. आपल्या सगळ्या गोष्टीदेखील हॅप्पी एंडिंगवाल्या. मग होतं काय मुलं त्यांचं जगणं वास्तवाशी जोडू शकत नाहीत. म्हणून मुलांना दिले जाणारे साहित्य हे थेट जीवनाला भिडणारे असावे. साहित्य जीवनातून यावे, जीवन साहित्यातून कळावे आणि दोन्ही समृद्ध व्हावे, असा आमचा प्रयत्न आहे.

- सुशील शुक्ला, एकलव्य प्रकाशन, भोपाळ

होतील. त्यानंतर येत्या सहा महिन्यांत अशी १०० पोस्टकार्डे केली जातील.

भोपाळमधल्या एकलव्य प्रकाशनाची ही धडपड जितकी कौतुकास्पद आहे तितकीच अनुकरणीयही. ते चकमक या नावाने एक मुलांसाठी मासिकही काढतात आणि देशातल्या निवडक शहरांत ते वितरितही केले जाते.

संपादक सुशील शुक्ला या विषयी भरभरून सांगत होते. ते म्हणाले, "लहान मुलांसाठी छान, सुंदर कविता असाव्यात असा विचार करून हिंदी साहित्यात फारशी विचार निर्मिती झालेली नाही. काव्याची रचनात्मक भाषा, तिचे लालित्य आणि सौंदर्य मुलांपर्यंत पोहोचणार कधी? याच विचारातून मग आम्ही गेल्या १००-१५० वर्षांतील निवडक उत्तम १०० कविता घेतल्या. त्यांचे पोस्टकार्ड बनवून १ रुपयांत

मुलांपर्यंत घेऊन जायचे ठरवले. या कवितांचे एक आंदोलन मुलांमध्येच उभे रहावे अशी आमची धडपड आहे. हा प्रयोग यशस्वी झाला, तर जे कवितेच्या बाबतीत केले तसाच प्रयोग हिंदीतील लघुकथांबाबत करण्याचाही मानस आहे."

हा प्रयोग हिंदीत होत असला, तरी त्याचे एक 'मराठी' नातेही आहे. चित्रकार चंद्रमोहन कुलकर्णी यांच्या रुपाने. गुलजारांपासून अनेक कवींच्या कवितांना मुलांसाठी चित्रित करण्याचे देखणे आह्वान या मनस्वी कलाकाराने मनःपूर्वक पेलले आहे. ते म्हणतात,

"मुलांसाठी दर्जेदार कवितांवर चित्रे काढताना मजा आली. एकूण कला विश्वाचा असा कलात्मक उपयोग मला आवडला. त्यामुळे हे काम मी खूप एन्जॉय केले."

- हा असा एक अभिनव प्रयोग होत असताना त्याचे मनापासून स्वागत करायला हवे. त्याचवेळी पारंपरिक चौकटीतून बाहेर पडून मुलांसाठी त्यांचे जग अधिक व्यापक करण्यासाठी

असे नवे प्रयत्नही व्हायला हवे.

- आणि असे काही मराठीनेही मनावर घ्यायला हवे.

(लेखक लोकमत पुणे आवृत्तीमध्ये वरिष्ठ उपसंपादक आहेत.)